

УДК 330.117

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Сьомкіна Т.В., Тарасевич О.В.

В статті розглянуто принципи побудови механізму здійснення соціальної функції держави під впливом соціалізаційних процесів в умовах економічного розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, держава, соціальна функція, процес соціалізації.

Процес соціально-економічного розвитку суспільства сьогодні в Україні ускладнений багатьма обставинами. Серед них найпершою є криза української економіки, яка охопила всю систему економічних відносин. Фактично відбувається деіндустріалізація економіки країни, яка привела до таких масштабів безробіття серед працеспроможного населення індустріальних регіонів країни, які зазвичай характеризують період депресивної стабілізації. Але в наших умовах йде нагнітання кризових процесів у всіх сферах соціально-економічного життя суспільства, яке призводить до розшарування суспільства, що ускладнює процеси ринкової соціалізації населення. По суті створена ситуація, коли економічний розвиток необхідно повинен узгоджуватися з державними діями, направленими на позитивну соціалізацію суспільства через механізми соціального захисту населення. З цієї точки зору, істотною перешкодою для становлення дієвого механізму економічного розвитку стало виключення людини з кола питань економічного розвитку, позбавлення процесів розвитку економіки “людського вимірювання”. Здійснювана економічна політика направлена переважно на фінансову стабілізацію, послаблення бюджетної кризи. Але в ній не приділяється достатньої уваги інституціоналізації ринку праці, яка створює умови для необхідного і обов’язкового соціального захисту населення.

Відмічені проблеми вимагають теоретичного осмислення. Потрібний ґрунтовний аналіз і узагальнення досвіду ринкової трансформації процесів соціалізації в країнах перехідної економіки, обліку особливостей соціально-економічної дійсності, українського менталітету, досвіду попередніх економічних реформ і закономірностей світового розвитку.

У вітчизняній економічній літературі накопичений значний досвід дослідження таких наукових проблем, як потреби, економічні інтереси, стимулювання праці, відтворення робочої сили, використання трудових ресурсів, соціального захисту населення. Серйозну базу для дослідження проблем соціалізації населення в умовах ринкової економіки представляють наукові розробки Л.Бесчасного [1], Д.Богині [2], І.Лукинова [3], В.Логвіненко, С.Мочерного [4], П.Томчука, В.Сакаді, І.Сороки, В.Черняка, А.Чухна [5] але ін.

У західній економічній і соціологічній літературі значний внесок в дослідження моделі людини, механізму соціалізації населення внесли такі економісти, соціологи, психологи, фахівці з менеджменту і маркетингу, як: А.Сміт, Б.Гильдебранд, А.Маршалл, Дж.Міль, М.Вебер, Дж.Кейнс, Г.Беккер, М.Глетчер, А.Тоффлер, Д.Белл, Дж.Гелбрейт, А.Тойнбі, О.Уільямсон, Д.Нортон та інші.

Проте багато з аспектів соціалізації населення залишаються донині мало розробленими. Спостерігається певна фрагментарність, недостатня комплексність в дослідженні питання державного впливу на процеси соціального захисту населення, з погляду співвідношення віддаленої і короткострокової характеристики розвитку ринкової стратегії управління процесами соціалізації економіки.

Зазначеною вище обставиною і обумовлена актуальність теми даного дослідження, в якому ставиться мета визначити особливості впливу процесів соціалізації на здійснення соціальної функції держави в умовах економічного розвитку. Об’єктом дослідження є виявлення найзагальніших принципів побудови механізму здійснення соціальної функції держави під впливом соціалізаційних процесів в умовах економічного розвитку.

Як відомо, виступаючи зовнішньою спонукою людини до взаємин з іншими людьми, соціалізація є процесом складної взаємодії між характеристиками ситуації і діями суб’єкта, результатом взаємодії об’єктивних і суб’єктивних чинників. Філософи і соціологи найчастіше розглядають соціалізацію в трьох аспектах. По-перше, як результат взаємодії об’єктивних економічних і соціально - економічних і суб-

’ективно - психологічних чинників, по-друге, як процес становлення усвідомлених причин соціально-економічної діяльності людини, і, по-третє, як особові властивості працівника, які забезпечують вибірковість свідомої спонуки і регуляції соціально-економічної життєдіяльності.

Розгляд даних аспектів передбачає дослідження проблеми детермінації трудової і споживчої мотивації в умовах особливої взаємодії людини і суспільства. В якості детермінатора виступає соціально-економічна реальність, ті відносини, за яких здійснюється відтворення соціально-економічних якостей людини. Саме вони визначають економічний і соціальний статус людини і можливості здійснення її життєдіяльності. Сучасна соціально-економічна реальність утруднює вирішення цього завдання, тому що багато економічних форм функціонування економічних суб’єктів та організаційних структур підприємницької діяльності знаходяться у стані становлення, а деякі з них взагалі відсутні. Сучасна модель ринкової економіки в ході проведення економічних реформ в Україні виявилася несприйнятливою до соціально орієнтованих тенденцій розвитку, які характерні для промислово розвинених країн зі зрілим ринковим господарством. Це перш за все стосується таких тенденцій, як соціалізація та гуманізація економіки, все більша її орієнтація на людський вимір, формування доходів не тільки за працею, але й за капіталом, демократизації економічного життя.

Потрібно підкреслити, що метою соціалізації є відтворення людини як суб’єкта виробничих відносин через задоволення властивої для неї системи економічних потреб. Система економічних потреб, у свою чергу, пов’язана з економічними стимулами суб’єкта. Досліджуючи економічну соціалізаційну поведінку людини, потрібно визначити, що розуміється під економічним статусом. Звичайно, на діяльність людини взагалі і в економічній сфері зокрема впливають не тільки економічні чинники, але і такі, наприклад, як вік, сімейний стан, національна і релігійна приналежність. Причому це відбивається і в процесі виробництва, і особливо в процесі споживання. Проте, неекономічні характеристики соціального статусу впливають на економічну поведінку опосередковано, в той час, як економічні характеристики – безпосередньо. Саме ці положення служать відправною теоретичною базою для виділення економічних відносин та організаційних структур, які в своїй сукупності формують механізм здійснення державою своєї соціальної функції.

До розгляду механізму здійснення соціальної функції держави можна було б підійти традиційним шляхом, виокремлюючи та формалізуючи соціалізаційні мотивації й визначаючи функціональні, організаційні та процесні взаємозв’язки між ними. Але такий підхід вимагав би відхилення уваги на наслідки здійснення процесу соціалізації, а не на умови, що констатують проблеми соціалізації та ті напрями, які є необхідними для економічного розвитку в сучасних умовах. Тому, в даній роботі ми зосередили увагу на розгляді наявних ланок вказаного механізму, без яких навряд чи можливо говорити про напрями його вдосконалення і відповідність сучасній ринковій економіці.

Аналіз змісту національного законодавства дає підстави вважати, що у поняття здійснення соціальної функції держави включають: всі види соціального забезпечення, у тому числі і соціального страхування (на випадок безробіття, непрацездатності, малозабезпеченості тощо); різні заходи з охорони праці; систему пільг та привілеїв у матеріальному забезпеченні громадян, що обумовлені їх особливим посадовим чи соціальним становищем (статусом); різноманітні заходи по попередженню масових захворювань; надання різнопланової допомоги особам, що постраждали внаслідок техногенно-екологічних катастроф; різні гарантії захисту громадян від численних соціальних ризиків тощо. Таким чином, використання терміну соціальної функції держави як економічної категорії здійснюється у широкому значенні, що не може бути визнано доцільним. Запровадження вдалих соціальних реформ, перш за все, потребує наявності державного механізму, який би був готовий, тобто, забезпечений кваліфікованими кадрами, технікою тощо, до виконання своїх функцій. Державних органів, компетенція яких пов’язана з реалізацією саме соціальних функцій держави досить багато. Найбільш вдалою, на нашу думку є така їх класифікація:

- 1) загальні органи, компетенція яких поширюється на всі найбільш важливі сфери суспільного життя, в тому числі й на соціальну;
- 2) органи, компетенція яких пов’язана із соціальним захистом населення:
 - пов’язані з загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням населення;
 - пов’язані з пенсійним забезпеченням громадян;

- пов'язані з наданням соціальної допомоги населенню (конкретним категоріям громадян);

3) органи, компетенція яких пов'язана з забезпеченням достатнього життєвого рівня населення.

В нормативно-правових та законодавчих документах наводиться чітка характеристика повноважень вищезазначених державних органів у розрізі виконання соціальної функції держави. При цьому, однією із головних ознак поняття соціальної функції держави є реалізація поставлених цілей у чітко визначених формах і особливими методами. А формами реалізації соціальної функції держави є напрями її практичної діяльності, направлені на впровадження в життя цілей держави, на вирішення задач, які стоять перед нею та на реалізацію її функцій.

В економічній літературі немає єдиного підходу до змісту цього поняття. Так, під формами реалізації соціальної функції держави розуміють: а) діяльність основних складових частин механізму держави (органів держави), тобто специфічні види державної діяльності на відміну від діяльності недержавних організацій; б) однорідну за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави щодо реалізації її функцій і задач, яка слугує виявленню того, яким чином держава використовує для виконання своїх задач і функцій право.

Відповідно до першого підходу, формами реалізації функцій держави є:

- законодавча - видання відповідними органами законів, обов'язкових для виконання всіма державними органами, суспільними організаціями, органами місцевого самоврядування, посадовими особами і громадянами;
- управлінська, тобто адміністративна чи виконавчо-розпорядча діяльність - оперативна, повсякденна і конкретна реалізація органами виконавчої влади (державного управління) функцій держави в сфері розвитку економіки і культури, соціального забезпечення і охорони здоров'я, транспорту і зв'язку, охорони суспільного порядку і оборони країни і т.д.;
- судова діяльність - здійснення правосуддя всіма ланками судової системи країни, діяльність пов'язана з розглядом і вирішенням судами у встановленому законом порядку цивільних, кримінальних та інших спорів;
- контрольно-наглядова діяльність – діяльність органів державного контролю і нагляду за законністю.

Керуючись другим підходом до класифікації форм реалізації соціальної функції держави, такими формами виступають:

- правова - однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність державних органів, пов'язана з виданням правових актів і яка тягне за собою правові наслідки (правотворча діяльність, правозастосовча діяльність, правоохоронна діяльність);
- неправова форма - однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність держави, яка не тягне правових (юридичних) наслідків (організаційно-регламентуюча, організаційно-ідеологічна, організаційно-економічна, організаційно – господарська, організаційно-контрольна, організаційно-виховна, політична і власне організаційна робота); договірна форма.

Соціальна функція держави реалізується не лише у відповідних формах, а й за допомогою специфічних методів і засобів, тобто методів реалізації соціальної функції держави. В сукупності методи реалізації соціальної функції держави включають: методи, що є загальними для реалізації всіх функцій держави, до них відносяться методи заохочення, переконання і примусу та методи реалізації окремих функцій (тобто, організаційні форми).

Система організаційних форм реалізації соціальної функції держави включає: органи організаційно-регламентуючої, організаційно-господарської (організаційно-економічної), організаційно-ідеологічної, організаційно-контрольної, організаційно-виховної, політичної форми та власне організаційної форми.

Світовий досвід державного забезпечення соціально гарантованих умов життєдіяльності людини свідчить про наявність загальних підходів до їхнього формування. Розходження, як правило, обумовлені наступними обставинами: а) специфікою соціально-економічної системи; б) рівнем економічного і соціально-політичного розвитку; в) стадією економічного циклу; г) особливостями історичного розвитку і ціннісних орієнтацій громадян. Причому принципові підходи до соціальних гарантій відрізняються більшою стійкістю, чим ставлення до їхніх певних елементів, масштабів та умов реалізації (рис. 1).

Рис. 1. Напрями формування та реалізації соціальної функції держави.

Поза всяким сумнівом, необхідними передумовами ефективного соціального управління з боку держави є формування (використання) системи загальноовизначених соціальних стандартів рівня та якості життя з урахуванням системи соціальних гарантій в умовах становлення ринкових відносин, а також приведення економіко-правових основ у відповідність з інтересами соціальної стабільності і безпеки. Саме тому державні мінімальні стандарти можуть бути використані як для визначення пріоритетів державної політики, розробки програм економічного і соціального розвитку, так і для формування бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, а також для оцінки досягнутого рівня розвитку соціальної сфери та як інструмента розподілу ресурсів. Крім того, необхідно розмежовувати елементи соціальної допомоги і соціальної підтримки. Перший припускає повне (часткове) відшкодування державою мінімальних витрат існування людини на рівні загальноовстановлених стандартів (матеріальна допомога малозабезпеченим, дотації на фінансування соціальної сфери); другий - витрату коштів на мобілізацію здібностей громадян.

Аналіз та класифікація вищезазначених ознак передбачає необхідність теоретично поглибити і розширити визначення поняття соціальної функції держави, через характеристику основних (загальних) і постійних напрямків (видів) її діяльності, які реалізуються у визначених формах, за допомогою спеціальних методів, мають комплексний (синтезуючий), предметно-функціональний і об'єктивний характер, чітко визначений зміст, свій об'єкт впливу, відображають і конкретизують сутність, завдання, соціальне призначення й цілі держави. Крім того, функції держави треба чітко відокремлювати від таких понять як функції політичної системи, функції окремих органів держави, від сфери їх застосування, від компетенції держави та від видів державної діяльності та управління здійсненням соціальних відносин.

До цього часу тривають дискусії щодо місця соціальної функції держави. Так, в літературі можна зустріти такі визначення цієї функції, як "функція соціального захисту", "функція регулювання міри праці і міри споживання", "соціальна функція", "функція забезпечення добробуту народу", "функція соціальних послуг" та ін. Більшість авторів визначають зазначений напрямок діяльності держави як "соціальну функцію". Притримуючись найбільш загальноовизнаного підходу визначення цього напрямку діяльності держави, як соціального, пропонуємо визначити це поняття наступним чином: соціальна функція в широкому значенні – це такий основний напрямок діяльності держави, який покликаний забезпечити соціальний захист, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та нормальні умови життя для всього насе-

лення (передусім для тих категорій громадян, які в силу різних обставин та об'єктивних умов не можуть повноцінно працювати), а також пов'язаний з виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо. Це визначення дає змогу окреслити коло об'єктів впливу зазначеної функції, що включає, як соціальні права громадян (право на соціальне забезпечення, на нормальні умови життя тощо), так і культурні (реалізація права на освіту, тощо) та економічні права (реалізація права на відпочинок).

В вузькому значенні необхідно окреслити її, як функцію соціального захисту, до якого включається соціальне забезпечення громадян з його двома формами – соціальним страхуванням, в тому числі і пенсійним, та соціальною допомогою. А оскільки і соціальне забезпечення взагалі, і соціальне страхування та соціальна допомога зокрема, направлені на забезпечення достатнього життєвого рівня населення, то до соціальної функції держави у вузькому значенні слід включити і забезпечення достатнього життєвого рівня людині та членів її сім'ї.

Таким чином, соціальну функцію держави можна визначити як напрямок діяльності держави, пов'язаний із соціальним забезпеченням громадян (формами соціального забезпечення є соціальне страхування, в тому числі і пенсійне, та соціальна допомога), а також забезпеченням достатнього життєвого рівня людині та членів її сім'ї.

Але соціальна функція держави включає в себе розвиток механізмів соціалізації, що для сучасних умов означає, по-перше, закріплення у населення широкого спектра моральних стимулів до суспільно корисної праці, по-друге, вироблення основ соціальної філософії через формування традицій, ритуалів, направлених на виховання національної гордості за економічні досягнення. Цей аспект здійснення соціальної функції держави пов'язаний з психологічним закріпленням за працею сутності потреби як вищої форми життєдіяльності людини, який веде до інформаційно-творчого типу соціалізаційної адаптації, при якому головним є прояв і вдосконалення здатності людини до самовідтворення. Як відомо, для даного типу соціалізації характерний пріоритет позаекономічних мотивів та соціокультурних факторів, що накладає свій відбиток на весь механізм здійснення соціальної функції держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, механізм здійснення соціальної функції держави постійно ускладнюється в його структурі відбувається зміна пріоритетності економічних та позаекономічних мотивацій, яка проявляється, по-перше, у розширенні соціалізуючих напрямів державної політики, що веде до підвищення відповідальності держави як за економічний добробут окремих верств населення, так і за підтримку бажання людей в отриманні та підтвердженні свого соціально-економічного статусу. По-друге, йде постійне організаційно-управлінське посилення інституціональних основ соціально-економічних відносин які утворюються в межах здійснення соціальної функції держави. По-третє, внаслідок необхідності постійної підтримки процесів соціалізації економіки відбувається висування на перший план соціальної адаптації здійснення соціальних потреб населення, які набувають пріоритетного значення. Все це призводить до посилення соціальної орієнтованості економіки, що визначає зростання ролі надоекономічних мотивацій та зміну структури складників механізму здійснення соціальної функції держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бесчасний Л. Про механізм мотивації до науково-технічної діяльності в умовах ринкової економіки / Л. Бесчасний // Економіка України. – 2005. – №8. – С. 15 – 23.
2. Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії і практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна: Інститут економіки НАН України. – К.: Видавнича фірма "Шторм", 2003. – 382с.
3. Лукінов І. Економічні трансформації / І. Лукінов. – К.: Вид-во ІЕНАНУ, 1997. – 455 с.
4. Мочерный С. В. Закон огосударствления капиталистической экономики / С.В. Мочерный. – К.: Вища школа, 1978.
5. Чухно А.А. Интеллектуальный капитал: сущность, формы и закономерности развития / А.А. Чухно // Економіка України. – 2002. – №11. – С.53.